

Modern Irak'ta Kürt-Türkmen İlişkileri

Tunahan YILDIZ¹

Öz

Irak, Kürtler ya da Türkmenler üzerine oluşturulmuş literatürde Kürtler ve Türkmenler arasındaki ilişkileri bütüncül ve tarihsel anlamda merkeze alan bilimsel bir çalışma yapılmamıştır. Tarihsel olarak yoğun bir etkileşim içerisinde bulunmaları, Araplardan sonra Irak'taki en büyük iki etnik grubu teşkil etmeleri ve 'ihtilafli bölgeler' olarak tanımlanan yerleşim alanlarındaki nüfusları açısından bu ilişkilerin incelenmesi önem taşımaktadır. Bahsedilen literatürdeki eksiklikten ve konunun taşıdığı önemden hareket eden bu makale, iki etnik grup arasındaki ilişkilerin nasıl bir doğaya sahip olduğunu ve hangi değişkenler tarafından belirlendiğini sorgulamaktadır. Buna göre, iki etnik grup arasındaki ilişkilerin sıklıkla çatışmacı bir doğaya sahip olduğu, ancak bu çatışmacı seyrin ne zamansal ne de mekânsal olarak homojen bir yayılım gösterdiği iddia edilecektir. Bu çatışmacı etkileşimin ve çatışmadaki heterojenliğin birbirlerini karşılıklı olarak da etkileyen dört temel parametre tarafından belirlendiği savunulacaktır: güç rekabeti, vatan iddiaları, yerel farklılaşmalar ve dış aktör etkileri. Çalışma, bu dört değişken çerçevesinde 1920'li yıllardan bugüne Kürt-Türkmen ilişkilerinin tarihsel ve güncel seyrini ortaya koyacaktır ve sonuç bölümünde bu ilişkilerin geleceğine yönelik kısa bir tartışma yapacaktır.

Anahtar kelimeler: *Irak, Kürt, Türkmen, etnik grup, etnik çatışma, Kerkük, ihtilafli bölgeler.*

¹ Arş. Gör., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, tunahan@metu.edu.tr

Kurdish-Turkmen Relations in Modern Iraq

Abstract

In the literature on Iraq, Kurds or Turkmen, there is no integrative and historical study focusing solely on the relations between Kurds and Turkmen. However, an analysis of these relations is of importance in that they are the two largest ethnic groups of Iraq following Arabs, in that they have intensively interacted with each other throughout history, and in that they highly populate what has been called as “disputed lands” in Iraq. This study motivated by the absence in the aforementioned literature and the significance of the topic examines what the nature of the ethnic relations between the two groups is and which variables determine these relations. Accordingly, it is plausible to argue that the relations between these two ethnic groups often take the form of conflict, but this conflicting nature does not have any temporal and spatial homogeneity. In this sense, it can be claimed that the four major interacting parameters have determined this conflicting interaction and its heterogeneity: struggle for power, homeland claims, local differentiations, and impacts of outside actors. Within the framework of these four parameters, the article narrates the history of Kurdish-Turkmen relations since the 1920s up to today, and shortly discusses the future prospects of these relations.

Keywords: *Iraq, Kurd, Turkmen, ethnic group, ethnic conflict, Kirkuk, disputed lands.*

1. Giriş

Nüfuslarıyla alakalı aralarında önemli sayılar oynayan farklı oranlar verilse de Kürtlerin ve Türkmenlerin, Irak'ın Araplardan sonraki en büyük iki etnik grubunu teşkil ettiği konuyla ilgili hemen hemen bütün kaynaklarda kabul edilmektedir. Aynı zamanda, bağımsızlık referandumuyla tartışılan ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) idaresinde bulunan bölgenin en büyük iki etnik grubu yine Kürtler ve Türkmenlerdir. Irak'taki etnik ilişkilere dair literatürde genellikle Araplar ve Kürtler arasındaki etkileşim ile Baas rejiminin etnik asimilasyon politikaları merkeze alınmakta, modern Irak'ın manda yönetimi altında bugünkü sınırlarıyla oluşturulmasından itibaren yoğun bir etkileşim içerisinde bulunan Kürtler ve Türkmenler arasındaki ilişkiler çoğunlukla ihmal edilmektedir. Oysaki Irak'taki mevcut devlet yapılanmasının zayıflığıyla özellikle 'ihtilafli bölgeler' olarak tanımlanan yerleşim alanlarında iki etnik grup arasında çatışma potansiyeli yükselirken IKBY'nin bağımsızlığına dair tartışmalar ve Türkmen bölgelerinin Araplar ile Kürtler arasında bir tür tampon bölge oluşturması düşünüldüğünde bu ilişkiler gitgide önem kazanmaktadır. Literatürdeki bahsedilen eksikliği bütüncül bir şekilde kapatmaya yönelik ilk bilimsel çalışma olan bu makale, Irak'ın kurulduğu 1920'li yıllardan bugüne Kürt-Türkmen ilişkilerini incelemektedir.

Bu iki etnik grup arasındaki ilişkilerin doğası nasıldır? Kürtler ve Türkmenler arasındaki ilişkiler hangi değişkenler tarafından belirlenmektedir? Aslında bu sorular, etnisite çalışmalarının uzun yıllar başka etnik gruplar özelinde sorduğu ve kuramsal yanıtlar elde etmeye çalıştığı oldukça popüler araştırma sorularıdır. Bu çalışma, birbiriyle alakalı bu iki soruyu Kürt-Türkmen ilişkileri vakasında tarihsel ve güncel olarak araştırmaktadır. Aşağıda detaylandırılacağı üzere iki etnik grup arasındaki ilişkiler, sıklıkla çatışmacı bir doğaya sahip olmuştur. Başka bir ifadeyle çatışma, Kürtler ve Türkmenlerin ana etkileşim biçimi olarak süregelmiştir. Ancak bu çatışmacı seyrin ne zamansal ne de mekânsal olarak homojen bir yayılım gösterdiği söylenebilir. Bir başka deyişle çatışma, bu etnik ilişkilerin aldığı yegâne biçim değildir, doğrusal bir çizgi takip etmemektedir ve etnik grupların içerisinde bulunduğu şartlara bağımlı olarak iniş ve çıkışlara sahiptir. O halde, bu heterojen çatışmacı doğa neden ve nasıl ortaya çıkmaktadır? Bu makale, Kürtler ve Türkmenler arasındaki çatışmacı etkileşimi ve bu çatışmadaki heterojenliği ortaya çıkaran ve birbirlerini karşılıklı olarak da etkileyen dört temel parametre tespit etmektedir:

Birincisi, iki etnik grup arasında farklı zamansal ve mekânsal bağlamlarda ortaya çıkan güç mücadelesidir. Manda yönetiminin

kurulmasıyla Irak'taki modern yapısal değişim, yeni siyasi ve ekonomik fırsatların ve meydan okumaların önünü açtı. Osmanlı döneminden aldıkları mirasla 1920'li yıllarda yaşadıkları bölgelerin orta ve üst sınıflarının önemli bir kısmını teşkil eden Türkmenlerin konumlarına o tarihlerden beri Kürtlerin artan siyasallaşması ve hareketlenmesi meydan okudu. Irak'taki Kürt siyasetinin yıllar içerisinde kendi siyasi ajandası çerçevesinde elde ettiği kazanımlar, birçok noktada Türkmenlerin aleyhine oldu. Öte yandan, bu güç mücadelesi sadece statüko-revizyonizm karşıtlığı üzerinden okunamaz. 1991'deki uluslararası müdahalenin, 2003'teki Çokuluslu Koalisyon işgalinin ve 2014 ile 2017 yılları arasındaki DAEŞ işgalleri döneminin Irak'ta oluşturduğu güç boşluklarından Kürt siyasi hareketinin ciddi biçimde yararlandığı görülürken Türkmen siyasetinin bu boşluklardan önemli kazanımlar elde edemediği, Kürtlerin artan siyasi etki alanıyla etnik tehdit tanımlamasının çetrefilleştiği ve bu etnik rekabetin gerisinde kaldığı gözlemlenmektedir. Mesela, yükselen Kürt siyasetinin ve bunu geriden takip etmek zorunda kalan Türkmen siyasetinin somutlaşmış hali, 2003 sonrasında Kerkük'ün IKBY'ye dâhil edilmesi hedefi gerçekleştirilemese de kentteki idari pozisyonların Kürtler tarafından ele geçirilmesinde bulunabilir.

İkincisi, grupların yerleşim bölgelerine dair savundukları iddialar ve karşı iddialardır. Siyasi söylemlerde ve toplumsal tabanda 'Kürdistan' ve 'Türkmeneli' olarak sunulan ve kendi toplumlarının tarihsel olarak ve/veya mevcut durumda çoğunluğu oluşturduğunu iddia ettiği bölgeler önemli oranda birbiriyle kesişmektedir ve birinin geniş tahayyülü diğerini daraltmakta ya da büyük oranda yok kılmaktadır. Mesela, Mendeli, Karatepe, Kifri, Tuzhurmatu, Kerkük ve Telafer gibi yerleşim alanları, IKBY'nin kendi idaresi altında olması gerektiğini savunduğu 'ihtilafli bölgeler' arasındayken Kürtler gibi özerk bir yönetime sahip olmayı amaçlayan Türkmenlerin 'Türkmeneli' tasavvurunda en sık başvurdukları referanslardır. Dahası, 'Telafer'den Mendeli'ye Türkmeneli' biçiminde sıklıkla dilen getirilen motto, 'ihtilafli bölgeler' olarak tanımlanan sahanın bir çapraz şerit halinde hemen hepsini ve daha ötesini kapsamaktadır. Benzer şekilde, IKBY'nin merkezi olan Erbil'in Türkmen edebiyatında 'kadim bir Türkmen şehri' olarak anıldığı görülmektedir.² Başka bir ifadeyle, belli bir nüfusa sahip oldukları birçok bölgenin 'Kürtlüğünü' ya da 'Türkmenliğini' savunmak, her iki taraf için de ana siyasi gayelerden birini teşkil etmektedir. Kürtlerce 'Kürtlerin Kudüs'ü' olarak, Türkmenlerce ise 'Türkmeneli'nin başkenti' şeklinde tanımlanan Kerkük, bu parametrenin

² Bazı örnekler için bakınız: Şemsettin Küzeci, *Türkmeneli Edebiyatı: Körfez Savaşı Sonrası, 1991- 2003*, DGTBYB, Ankara, 2005.

şiddetini artırdığı esas bölge olarak öne çıkmaktadır ki başından beri ikili ilişkilerdeki birçok ihtilaf Kerkük’le bağlantılıdır.

Üçüncüsü, ilişkilerin farklı yerel bağlamlarda farklı seyirler takip edebilmesi, bahsedilen her bölgenin ait olduğu çizgisel bir gelişim sürecinin olmamasıdır. Bu parametre, özellikle IKBY’nin resmi sınırları içerisinde kalan Türkmenlerin eğilimlerinin bu sınırların dışındaki Türkmenlerin eğilimlerinden farklılaştığı noktalarda görünür olmaktadır. Nitekim, Kerkük gibi bölgelerdeki çatışmacı süreçlerin aksine, IKBY’nin Erbil, Süleymaniye ve Dohuk vilayetlerindeki Türkmenlerin siyasi olarak federal yönetime³ ve gruplar arası karşılıklı evlilik gibi yollarla sosyal olarak bölgedeki Kürtlere büyük oranda entegre oldukları, Kürtlerle kültürel anlamda benzeştikleri, Kürtçeyi iyi bildikleri ve konuştukları, hatta kimi vakalarda kendilerine ‘Kürt’ demekten çekinmedikleri⁴ iddia edilmektedir. Benzer şekilde, IKBY’nin resmi sınırları dışındaki Türkmenlerden farklı olarak, referandum tartışmalarında Erbil’deki Türkmenlerin IKBY’nin bağımsızlığıyla bir problemi olmadığı öne sürülmektedir.⁵ Öte yandan, bölgesel farklılaşma parametresi, IKBY’nin içinin ve dışının ayrıldığı bir farklılaşmanın ötesine de geçmektedir. Mesela, diğer birçok bölgenin aksine, iki grup arasındaki ilişkilerde son yılların en gergin süreçlerinden birinin yaşandığı ve etnik mahallelerin birbirlerinden duvarlarla ayrılma eğilimi gösterdiği Tuzhurmatu’da Haşdi Şaabi’nin Türkmen birliklerinin ve Peşmerge’nin çatışmalarıyla etnik gerginliğin evrildiği silahlı çatışma boyutu görülmekte, hatta Tuzhurmatu vakası kimi zaman etnisite ve mezhebin iç içe geçtiği bir okumaya götürebilmektedir.

Sonucusu, her iki etnik grubun kendi dışlarındaki aktörlerle olan ilişkilerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin seyrini etkilemesidir. Bu dış aktör parametresi, erken dönemde grupların İngiliz manda yöneticileriyle münasebetlerinde hemen kendisini göstermiş, süreç içerisinde farklı Irak hükümetlerinin bu gruplara yaklaşımıyla çeşitli noktalarda ortaya çıkmış, nihayetinde Türkiye’yle, ABD’yle ve Irak’taki çeşitli etnik ve mezhepsel gruplarla etkileşimlerine bağlı olarak ilişkilerin sertleşmesinde, çatışmaya evrilmesinde ya da yumuşamasında önemli oranda rol oynamıştır. Özellikle ilişkilerin çatışma ya da yumuşama açısından yaşadığı öngörülemeyen iniş

³ Bilgay Duman, “Irak’ın Kuzeyindeki Türkmenlerin Siyasal Durumları: Saha Çalışmasına Dayalı Bir Analiz”, *Orta Doğu Analiz*, C. 1, No. 12 (2009), s. 22.

⁴ Emel Elif Tugdar, “Iraqi Kurdistan’s Statehood Aspirations and Non-Kurdish Actors: The Case of the Turkomans”, ed. Emel Elif Tugdar ve Serhun Al, *Comparative Kurdish Politics in the Middle East: Actors, Ideas, and Interests*, Palgrave Macmillan, New York, 2017, p. 13.

⁵ Fehim Taştekin, “Kurdistan Referandum Leaves Iraq’s Turkmen in Quandary”, *Al-Monitor*, 18.09.2017, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/09/turkey-iraqi-kurdistan-referendum-turkmens-quandary.html>; accessed: 20.11.2017.

çıkışlarda ve yoğunlaşmalarda bu ara değişkeni gözlemlemek mümkün olabilmektedir. Mesela, 1991'deki Körfez Savaşı'nın ardından ivme kazanan Kürt siyasi hareketinin ve fiili Kürt yönetiminin tepkisel olarak hızlandığı Türkmen siyasi hareketi, Türkmenlerin tehdit algısıyla ilişkili olduğu kadar Türk hükümetlerinin tehdit algısıyla da ilişkilidir. Benzer biçimde, 2003 işgali sonrası ortaya çıkan aşırı genişlemeci Kürt hareketiyle Türkmenler arasında yoğunlaşan çatışmacı süreç, Türkiye ile ABD ve ABD ile Kürt siyasi aktörleri arasındaki ilişkilerin dolaylı yansıması olarak okunabilir. Aynı şekilde, Kürt-Türkmen ilişkilerinde 2009 yılından itibaren görünür olan istisnai yumuşama periyodu, büyük oranda Türkiye ile İKBY arasındaki diyalogla şekillenmiştir.

Güç rekabeti, vatan iddiası, bölgesel farklılaşma ve dış aktör parametreleri olarak sunulan bu dört değişken, yukarıdaki soruları cevaplandırmakta ve bu makalenin ana çerçevesini teşkil etmektedir. Aşağıda, Kürt-Türkmen ilişkilerinin tarihsel gelişim seyri, bu çerçeveler içerisinde tartışılacaktır. Bu anlatı, önceki dönemlerdeki statükonun bozulmasıyla iki etnik grup arasındaki ilişkilerin hareketlenmesine ve yoğunlaşmasına işaret eden Irak mandasının kuruluşunu başlangıç noktası olarak almaktadır. Çalışmada öncelikle, erken dönemdeki ilişkilerin kısıtlı bir yere sahip olduğu kaynaklara dayanarak İngiliz manda idaresi, bağımsızlık sonrasında devam eden krallık, Haşimi hanedanının devrilmesiyle ilan edilen cumhuriyet ve Baas Partisi'nin iktidarı ele geçirmesiyle başlayan Baas rejimi dönemlerini içeren yirminci yüzyıldaki Kürt-Türkmen ilişkileri incelenmektedir. Daha sonra, güncel kaynaklardan hareketle 2003 işgali sonrasında iki etnik grup arasındaki çatışmacı etkileşimin iniş ve çıkışları değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışma, Kürt-Türkmen ilişkilerinin gelecek süreçlerdeki muhtemel seyrini sunulan tarihsel anlatı ve dört değişken çerçevesinde tartışmaktadır.

2. Manda Yönetiminden Baas Rejimine Yirminci Yüzyılda Kürt-Türkmen İlişkileri

Irak'ın modernlik öncesi devirlerinden beri başta bugünün Musul, Erbil ve Kerkük'ü olmak üzere Irak'ta birçok bölgede yan yana ya da iç içe yaşayan Kürtler ve Türkmenler, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz idaresi altında Irak mandasının ve krallığının tesis edilmesiyle yeni idari, siyasi ve toplumsal şartlara intibak etmek durumunda kaldılar. Bu intibak sürecinin en başında topluluklar arasındaki ilişkileri etkileyen temel parametrelerin iki grup arasındaki güç mücadelesi ve İngilizlerin Irak olarak belirlenmiş bölgedeki farklı toplumsal aktörleri dengeleme çabaları olduğu söylenebilir. Bunun en belirgin örneklerinden biri olarak, Irak'ın kurucu meclisine Türkmenlerin katılımını sağlamak amacıyla

İngiliz manda idarecileri tarafından yürütülen görüşmelerde Kerkük Türkmenlerinin, Kerkük yönetiminde Türkmenlerin ağırlığının olması ve Türkçe'nin Kerkük'te resmi dil olarak tanınması yönündeki taleplerini kabul ettirmesi verilebilir.⁶ Görünürde zıt eğilimler içeren İngiliz siyasetinin aslında herhangi bir grubu mutlak kontrolden uzak tutmaya yönelik olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, söz konusu olan, bir gruba verilen tavizlerin diğerine verilen karşıt tavizlerle dengelenmesidir. Birçok noktada, Osmanlı idaresi sona erdiğinde yaşadıkları bölgelerin orta ve üst sınıfının önemli kısmını oluşturan Türkmenlerin pozisyonları, İngilizlerin idari sınırların değiştirilmesi, resmi ve gayri resmi atamalar gibi uygulamalar içeren dengeleme siyasetinin neticesinde Kürtler tarafından tehdit edildi.⁷ Aynı zamanda, Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul meselesinin çözümünü devralan Milletler Cemiyeti'nin 1925 yılında bölgeye gönderdiği heyetin Kürtlerin özellikle Türkmen bölgelerine yönelik bir Kürtleştirme girişiminde bulunduğunu not alması dikkate değerdir⁸ ve önemli bir Kürt etnik hareketliliğine işaret etmektedir. 1920'li yıllarda bunlar ve benzer biçimlerde etnik rekabetten ve bu rekabetin İngilizler tarafından kullanılmasından ya da inşa edilmesinden kaynaklı olarak oluşan etnik gerilim, Kerkük'te 1930'larda petrolün keşfedilmesini⁹ takiben 1930'lar ve 1940'lar boyunca iş bulma kaygısı ve toprak ağalarının siyasetleri neticesinde Kürtlerin şehre yoğun göçüyle derinleşmeye başladı.¹⁰ Ancak, rekabetin yoğunluğuna dair atıflar açık olsa da 1950'lere kadar iki grup arasında doğrudan fiziki çatışmaya dair ve bilhassa Türkmen kanadında geniş bir 'Türkmeneli' tasavvuru olduğuna dair işaretler azdır.

Abdülkerim Kasım'ın 1950'li yıllar sona ererken krallığı lağvedip cumhuriyeti ilan eden askeri darbesiyle kurulan ve ülkedeki etkinliğini toplumsal ittifaklarla konsolide etme amacıyla olan yeni Irak hükümeti, Kürtlerle kısa süreli de olsa yakınlaşma içerisine girdi. Bu yakınlaşma neticesinde Moskova'da sürgünde olan Kürt lider Molla Mustafa Barzani affedildi ve Irak'a döndü. 1958 Ekim'inde Barzani'nin Kerkük ziyareti, Kürtler ve Türkmenler arasında şiddet olaylarına neden oldu.¹¹ Barzani'nin özellikle Kerkük'e dair propaganda ve etnik mobilizasyon çabaları,

⁶ Liora Lukitz, *Iraq: The Search for National Identity*, Frank Coss, London, 1995, p. 41.

⁷ Ibid, pp. 40-41.

⁸ David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, I.B. Tauris, New York, 2007, p. 144.

⁹ Joe Lauria, "Tensions Mount As Iraqi Kurds Vote For Independence", *The Huffington Post*, 25.09.2017, https://www.huffingtonpost.com/entry/tensions-mount-as-iraqi-kurds-vote-for-independence_us_59c9036ee4b0f2df5e83b006; accessed: 17.11.2017.

¹⁰ McDowall, *A Modern History of the Kurds*, p. 305.

¹¹ Ibid, p. 305.

Türkmenlerde ciddi rahatsızlık doğurdu ve Kürtler ile Türkmenler arasında küçük çaplı çatışmalar daha sonra da yer yer görüldü.¹² Yine hükümet ile Kürtler arasındaki yakınlaşma neticesinde, nüfusunun çoğu Türkmenlerden oluşan ve iktisadi ve siyasi olarak Türkmenlerin hâkim olduğu Kerkük şehrine yönelik hızlanan Kürt göçü ve şehrin idaresinde önemli mevkilere Kürtlerin getirilmesi, Türkmenler arasında hoşnutsuzluğu artırdı.¹³ Öte yandan, yeni Irak hükümetine ek olarak bu yeni intibak döneminin başlarında iki etnik grup arasındaki ilişkileri belirleyen bir diğer dış aktör, ülkedeki etkinliğini hızla artıran ve devrimden sonraki aylar içerisinde Kasım rejiminin en güçlü meydan okuyucusu konumuna gelen Irak Komünist Partisi oldu.¹⁴ Aslında, toplumun ve siyasetin bu yıllardaki nihai kamplaşmasının bir boyutunda, Kürtler ve Irak Komünist Partisi ittifak halindeyken çeşitli kesimlerden diğer gruplaşmalar genel anlamda bir ittifak teşkil etmeksizin bu ikisinin karşısında yer almaktaydı.¹⁵ Bu kamplaşmanın en hazin yansımalarından birisi, 14-16 Haziran 1959'da gerçekleşen 'Kerkük Katliamı' oldu: Kerkük'ün büyük oranda işçi sınıfını oluşturan Kürtlerin Irak Komünist Partisi'yle ittifakı,¹⁶ darbeden sonra kurulmuş olan cumhuriyetin yıldönümünü kutlamak için ülke çapında düzenlenen etkinliklerin bir parçası olarak Kerkük'te yapılan bir organizasyonda şehrin muhafazakâr üst ve orta sınıfını teşkil eden Türkmenlere yönelik bir organize şiddet üretti, onlarca can kaybının yanı sıra Türkmenlere ait yaklaşık 120 ev ve işyeri yakıldı,¹⁷ olaylar ancak Bağdat'tan gönderilen askeri birliklerin 17 Temmuz'da kente girerek Kürt silahlı güçlerini kontrol altına almasıyla son buldu.¹⁸

¹² Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 219-220.

¹³ Marion Farouk-Sluglett and Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*, I. B. Tauris, New York, 2001, p. 71.

¹⁴ Çelişki olarak görünmemesi açısından 1958 darbesinin milliyetçiler, sosyalistler, komünistler, Nasırcılar ve sair birçok grubun gevşek bir ittifakının sonucu olduğu, darbenin ardından aylar içerisinde bu gruplar arasındaki güç mücadelesinin yoğunlaştığı, rejimin ve bu grupların birbiriyle oldukça değişken ittifak şemaları içerisinde girdiği ve nihayetinde kendi gücünü konsolide etmeye çalışıp komünistleri diğer gruplarla birlikte safdışı bırakan Kasım rejimine bu grupların en etkin ve örgütlüsü olarak Irak Komünist Partisi'nin meydan okumaya başladığı not edilmelidir. Başka bir deyişle, Kasım rejiminin Kürtlerle ve komünistlerle ilişkisindeki yakınlık ve uzaklık, zamansal olarak çelişkili değildir, birbirine paraleldir.

¹⁵ Henry D. Astarjian, *The Struggle for Kirkuk: The Rise of Hussein, Oil, and the Death of Tolerance in Iraq*, Praeger Security International, London, 2007, p. 30.

¹⁶ Mehmet Akif Kumral, *Rethinking Turkey-Iraq Relations: The Dilemma of Partial Cooperation*, Palgrave Macmillan, New York, 2016, p. 107.

¹⁷ Hala Fattah, *A Brief History of Iraq*, Infobase Publishing, New York, 2009, p. 198.

¹⁸ Adeed Dawisha, *Iraq: A Political History from Independence to Occupation*, Princeton University Press, Princeton, 2009, p. 178.

Türkmen hafızasında önemli bir yer edinen bu olay, hem iki grup arasındaki çatışmanın belki de en somut örneği hem de bundan sonraki yıllarda Türkmenlerin Kürtlere bakışını belirleyen en önemli tarihsel anlardan biri olarak kaldı. İlerleyen yıllarda Türkmen liderlerin siyasi söylemlerinde ve Türkmen yazarların Türkmen tarihine yönelik yazdığı her makale ya da kitapta 'Kerkük Katliamı', sıklıkla atıfta bulunulan bir toplumsal travma olarak yer alacaktı. Öte yandan, 1963'te yine bir askeri darbeyle Abdülkerim Kasım'ın devrilmesinden ve 1959'daki olayların faillerinin bu yeni yönetimin tasarrufuyla cezalandırılmasından sonra iki grup arasındaki ilişkilerin iyileşme belirtileri gösterdiğine dair iddialar mevcuttur, hatta bu dönemde önemli bazı Türkmen simalarının Mustafa Barzani'yle müttefik olduğu ya da Barzani'ye biat ettiği bile iddia edilmektedir.¹⁹ Ancak, bu iyileşmenin neden ve nasıl gerçekleştiği açık değildir. Diğer taraftan, 1968'te iktidarı ele geçiren ve sınırlı meşruiyeti dolayısıyla toplumsal ittifaklara muhtaç olan Baas rejimi ile Kürtler arasında 1970 yılında yapılan Özerklik Mutabakatı, Türkmenler açısından siyasi bir tehlike arz etti. Baas rejimi, Kerkük'ün özerk Kürt bölgesine dâhil edilip edilemeyeceğine dair Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ile giriştiği müzakere sürecinde Kürtlerin pozisyonunu zayıflatabilmek için Türkmenlerin bu tehdit algısını kışkırttı ve Türkmen hareketliliğini destekledi ya da bu hareketliliğe izin verdi.²⁰ Diğer taraftan, bu dönemde de Irak'ın kuruluşundan bu yana çözümsüz olarak yıllar boyunca aktarılan gruplar arası sorunlar büyük oranda devam etti. Mesela resmi bir belgede, Baas rejiminin Süleymaniye emniyet müdürü Kerkük'e Kürt göçünün artışı konusunda rejimi uyarmaktaydı²¹ ki bu göçlerin şehirdeki gruplar arasındaki en önemli gerilim kaynaklarından birini teşkil ettiği en başından beri gözlemlenmekteydi. Yine de, Baas rejimini gruplar için ana tehdit olarak algılatan yoğun Araplaştırma politikaları ve rejim baskısının mecbur bıraktığı toplumsal varlık mücadelesi nedeniyle 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar iki etnik grup arasındaki ilişkilerin bundan önceki ve sonraki dönemlere nazaran daha durağan bir hal aldığı söylenebilir.

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini takiben ABD öncülüğünde 1991'de Irak'a yönelik gerçekleştirilen Körfez Savaşı'yla birlikte bu durağanlığın hem devam ettiği hem de siyasi aktivite açısından kırılmalara uğradığı söylenebilir. Körfez Savaşı'yla birlikte Irak'ın kuzeyinde oluşan otorite boşluğu fiili Kürt yönetimini beraberinde getirdi. Bir yandan, oluşan bu yönetimin sınırları içerisinde (yani uçuşa yasak bölge olarak

¹⁹ McDowall, *A Modern History of the Kurds*, p. 381.

²⁰ Ibid, p. 381.

²¹ Şorış Hacı, *Kerkük'ün Araplaştırılması: Belgeler*, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 252-253.

ilan edilen alanda) Irak Türkmenlerinin yaklaşık yüzde 15-20'si vardı ve Kerkük ve Telafer gibi önemli yerleşim alanları bu sınırlara dâhil değildi.²² Bu da yalnızca bu sınırların içerisinde hükümlerlik sağlayan Kürtler ve nüfusunun çoğunluğu bu sınırların dışında kalan Türkmenler arasında önemli bir toplumsal izolasyonun oluşması anlamına geliyordu. Diğer taraftan, fiili Kürt yönetimi, Kürt-Türkmen ilişkilerinin Türkmen tarafında iç ve dış parametreleri birleştirerek tepkisel bir hareketliliğin tetikleyicisi oldu. Kuzey Irak'taki fiili durumu milli güvenlik tehdidi olarak değerlendiren Türk hükümeti, Irak'taki gelişmelere etki etmek ve Irak'ın kuzeyindeki Kürt partileri dengelemek amacıyla Türkmenlere yönelik ilgisini artırdı²³ ve Irak Türkmenlerinin savunulması meselesi Türk dış politikasının gündeminde ve devlet adamlarının açıklamalarında merkezi bir konum edinmeye başladı.²⁴ Türkmenler açısından fiili Kürt yönetimi, Türkmen bölgeleri olarak sundukları yerleşim alanlarında uzun yıllardır maruz kaldıkları Araplaştırma politikasının ardından ve/veya Araplaştırmayla birlikte bu kez Kürtleştirme politikasının ivme kazanması anlamına gelecekti. Türkmen liderler ve Türk hükümetinin tehdit algılarındaki bu genişim, Türkmenlerin Irak'taki siyasi görünürlüğünün ve Türkmen siyasi örgütlerinin sayısının artışı getirdi ve 1995 yılında Türkmen kuruluşlarını bir çatı altında toplayan Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) kurulmasının ana motivasyonunu teşkil etti.²⁵ Bu arada, fiili Kürt yönetimi içerisinde 1992 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimlerine Türkmenler katılım ve vekil aday göstermedi.²⁶ Kürt tarafı da Türkmen siyasi hareketindeki ivmeye şüpheyle baktı ve ITC'nin kuruluşundan birkaç yıl sonra Erbil'deki ITC ofislerini hedef almaya başladı.²⁷ Bölgede artan Türkmen etkinliğine paralel biçimde Türkiye, Erbil'i Türkmenleştirmekle suçlandı.²⁸ Öte yandan, kuzeyde oluşan bu güç boşluğu ve aktif mobilizasyon bağlamlarında Kürt siyasi hareketi silahlı ve ayrılıkçı boyutunu korurken Türkmen mobilizasyonunun silahsız bir siyasi program ve Irak'ın toprak bütünlüğü çerçevelerinde yürütüldüğü söylenebilir ki Türkiye'nin

²² H. Tarık Oğuzlu, "The 'Turkomans' as a Factor in Turkish Foreign Policy", *Turkish Studies*, Vol. 3, No. 2 (2002), p. 143.

²³ Meliha Altunışık, "Turkey's Security Culture and Policy towards Iraq", *Perceptions*, Vol. 12, No. 1 (2007), p. 80.

²⁴ Gallia Lindenstrauss, "Turkey vs. the Kurds in Northern Iraq: Approaching Military Intervention?", *Strategic Assessment*, Vol. 10, No. 2 (2007), p. 98.

²⁵ Bilgay Duman, "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler", *Ortaadoğu Analiz*, C. 4, No. 41 (2012), s. 54.

²⁶ Vahram Petrosian, "The Iraqi Turkomans and Turkey", *Iran and the Caucasus*, Vol. 7, No. 1-2, p. 289.

²⁷ Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, Westview Press, Colorado, 1985, pp. 164-166.

²⁸ Petrosian, "The Iraqi Turkomans and Turkey", p. 288.

Irak'ın bütünlüğüne ve istikrarına yönelik bölgesel projeksiyonu ve bu projeksiyonda Türkmenlerin rolü düşünüldüğünde bu noktanın da dış aktör parametresini belirginleştirdiği görülmektedir.

Netice itibarıyla, 1920'lerden 2000'lere Kürt-Türkmen ilişkileri, dış aktör ve güç rekabeti değişkenlerini özellikle ani sertleşmelerde öne çıkarırken bölgesel farklılaşma ve vatan iddiası parametrelerini yoruma açık bırakmaktadır. İlk olarak, İngiliz manda yöneticilerinden Kasım yönetimine, Irak Komünist Partisi'nden Baas rejimine, ABD öncülüğündeki koalisyonlardan Türkiye'ye birçok grup dışı aktörle grupların sahip oldukları etkileşimin, bu aktörlerin birbirleriyle girdikleri ilişkilerin ve bu aktörlerin Irak içerisinde etki ettikleri bağlamların, Kürtlerin ve Türkmenlerin doğrudan kurdukları ilişkilere dolaylı yollardan -ancak belki de doğrudan yollardan daha geniş kapsamda- yön verdiği söylenebilir. İkinci olarak, güç mücadelesinin özellikle Kerkük'te kaynakların paylaşımı, refah, siyasi kazanım, rant, statü ve prestije dair bir rekabet olarak kendisini hissettirdiği gözlemlenebilmektedir ve Türkmenlerin yirminci yüzyılın başlarındaki avantajlı pozisyonunun Kürt siyasi hareketi karşısında erozyona uğradığı savunulabilir. Üçüncü olarak, ilişkiler bağlamında kaynakların büyük oranda Kerkük'e odaklanması, dolayısıyla farklı yerel bağlamlara dair karşılaştırma yapılabilecek kaynakların kısıtlılığı, farklılaşmaya yönelik gözlemleri zorlaştırmaktadır. Ancak kaynaklardaki bu seçicilik ve sınırlılık, Kerkük'teki çatışmacı seyre benzer süreçlerin iki grubun bir arada yaşadığı başka bölgelerde daha az yoğun ve daha dar kapsamda yaşandığına dair bir okumaya da götürülebilir. Dördüncü olarak, vatan iddiasının, bu dönemde özellikle Kerkük'e göçler bağlamında hâlihazırda içkin olduğu görülmekteyken esas olarak 2000'li yıllarda artan siyasi aktivite ve söylemlerle belirginleştiği iddia edilebilir. Aslında, iki etnik grubun da yüksek bir mobilizasyon düzeyiyle girdiği 2000'li yıllarda her bir parametrenin oldukça yoğunlaşan ilişkilerle ve artan gözlem seviyesiyle çok daha belirgin kılındığı görülebilir ki 2003 işgaline kadar yaşanan sürecin bu yoğunlaşmayı ve belirginliği hazırladığı söylenebilir.

3. 2003 İşgali Sonrasında Kürt-Türkmen İlişkileri

ABD öncülüğündeki Çokuluslu Koalisyon'un 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi, ülkedeki mevcut devlet yapılanmasının lağvına götürdü ve ülke içi alt grupların yüksek mobilizasyonunu tetikledi. Oluşan istikrarsızlık ortamında farklı gruplar, ortaya çıkan güç boşluğundan kazanımlar elde etmeye çalıştı, bu da gruplar arasında yeni çatışmaların önünü açtı. Irak'taki bu atmosfere paralel biçimde, işgalin hemen ardından Kürt-Türkmen ilişkilerinin çatışmacı boyutunun yükseldiği görülmektedir. Bu boyut,

birçok yerel bağlamda silahlı ya da silahsız gerilimlerle kendini hemen gösterdi. Mesela, Peşmerge birliklerinin Musul ve Kerkük'te ilerlemesiyle birçok yerleşim alanında Peşmerge birlikleri ile Türkmenler arasında çatışmalar çıkmaya başladı.²⁹ Benzer şekilde, Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne (KYB) bağlı Peşmerge birliklerinin Tuzhurmatu'da bir Türkmen mahallesine saldırı düzenlemesinin ardından Tuzhurmatu ve Kerkük'te başlayan Türkmen protestoları ABD ve Peşmerge kuvvetlerince bastırıldı.³⁰ Aynı zamanda, işgal sonrasında Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) merkezi Erbil'den Kerkük'e taşınca Kürt gruplar, ITC'ye ait bina ve kuruluşlara el koydu.³¹ Öte yandan, Irak'ın işgalinde ABD'nin Irak içindeki ana müttefiki olan Kürt grupların bu süreçte etki alanı hızla genişlerken ve buldukları bölgelerdeki kontrolleri sağlamlaştırmaya çalışırken Kuzey Irak'ta işgal öncesi dönemden miras alınan fiili Kürt yönetimi de işgalden sonraki kalıcı anayasada Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) olarak resmileşti. Türkmenler ise benzer bir ittifakın dışında kalarak Kürtlerle aralarındaki rekabette oldukça geriye düştü. İşgalin ardından Türkmenlerin etkinlik kazanamamasının en önemli sebeplerinden biri olarak Irak Savaşı'nda Türkiye'den bir cephe açmayı öngören tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul görmemesinin ardından Türkiye'nin o dönem Irak'taki ana müttefiki olan Türkmenlerin siyasi süreçlerden dışlanması ve işgal ve sonrasında ABD'ye en önemli desteği veren yerel kuvvet olarak Kürtlerin öne çıkması verilebilir. Nitekim, 'Çuval Olayı' olarak bilinen hadisede ABD ve Peşmerge kuvvetlerince yürütülen operasyonun Türk Özel Kuvvetleri'nin yanı sıra Irak Türkmen Cephesi'ni de hedef alması³² bu bağlamda okunabilir. Başka bir ifadeyle, 2003 sonrasında Türkmen siyasi hareketinin Kürtler karşısında zayıflığı, Türkiye'nin Irak'taki etkisinin sorunlu bir hale gelmesiyle ilişkilendirilebilir.

İşgal sonrasında bu ortamında 'ihtilafli bölgeler' ve Kerkük konusu, ilişkilerin merkezinde yer aldı. Kerkük Kürtlerinin Kerkük'ü Kürdistan'a dâhil etmeye çağıran gösterileri, Türkmenlerin protestolarıyla karşılık buldu.³³ 2005 yılında kabul edilen yeni Irak anayasasında 2007 yılının

²⁹ Kumral, *Rethinking Turkey-Iraq Relations: The Dilemma of Partial Cooperation*, p. 188.

³⁰ Namık Durukan, "Türkmenler Ateş Altında", *Milliyet*, 24.08.2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/08/24/guncel/agun.html>; erişim: 20.06.2016.

³¹ Ali Semir, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı", *Bilge Strateji*, C. 3, No. 5 (2011), s. 185.

³² Kumral, *Rethinking Turkey-Iraq Relations: The Dilemma of Partial Cooperation*, p. 190.

³³ Emma Sky, "Iraq's Kurds Have Overplayed Their Hand. Now Both Sides Must Talk", *The Guardian*, 19.10.2017, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/oct/19/iraq-kurds-overplayed-hand-kirkuk>; accessed: 12.12.2017.

sonuna kadar yapılacak olan bir referandumla Kerkük'ün statüsünün belirleneceğine dair bir madde yer aldı. Bunun üzerine Kürt hareketinin en büyük iki partisi olan Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), Baas Partisi döneminde Kerkük'ten sürülen Kürt göçmenlerin geri dönüşünü sağlamak adına bir komite kurdu ve aynı komite hâlihazırda Kerkük'teki Kürt olmayan toplulukların bölgeden göç etmesini sağlamak için mali yardım yapma işine girişti.³⁴ Bu program çerçevesinde Kerkük ve Tuzhurmatu'da yeni Kürt yerleşimciler için yerleşim alanları inşasına başlandı.³⁵ KYB lideri Celal Talabani'nin ifadesinde 'Kürtlerin Kudüs'ü' olarak tanımlanan³⁶ Kerkük'e yönlendirilen göçler için Kürt liderler, bu göçmenlerin Baas rejimi tarafından farklı dönemlerde Kerkük'ten sürülenlerin aileleri ya da nesilleri olduğunu³⁷ iddia etse de göçmenlerden hangilerinin bu kategoriye uduğunu belirlemek mümkün olmadı, ancak bu argümanın Kürt göçlerine uluslararası anlamda ciddi meşruiyet kazandırdığı söylenebilir. Netice olarak, başta Kerkük olmak üzere 'ihtilafı bölgeler' olarak adlandırılan yerleşimler, Kürt siyasi söylemlerinde 'Kürdistan'dan kaçırılmış şehirler' olarak işaretlendi.³⁸ Öte yandan, anayasanın öngördüğü referandumun yapılabilmesine ön şart olan yerel normalleşmenin düzenlenmesi ve gözlemlenmesi için Nuri el-Maliki hükümeti tarafından kurulan komitenin başına bir Irak Türkmen Cephesi (ITC) mensubunun getirilmesi, Kürt tarafında rahatsızlık doğurdu.³⁹ ITC, Saddam Hüseyin döneminde Kerkük'ten sürülen Kürtlerin sayısının beş bin aileden ibaret olduğunu, şu anki göçlerin Kerkük'ü Kürtleştirme amacı taşıdığını savunuyordu.⁴⁰ Bu dönemde Kerkük konusunda Arap partilerle birlikte hareket eden ITC, Kerkük'teki Türkmen ve Araplara Peşmerge ve Asayiş güçleri tarafından fiziki şiddet uygulandığına dair şikâyetlerini sıkça dile getirdi.⁴¹ Şiddetin boyutu somut kriterlerle tanımlanamasa da

³⁴ Yaniv Voller, *The Kurdish Liberation Movement in Iraq: From Insurgency to Statehood*, Routledge, Oxon, 2014, p. 99.

³⁵ Oytun Orhan, "Yorgun Ülke Irak: Musul, Telafer, Kerkük, Tuzhurmatu, Bağdat Gözlemleri", *Ortadoğu Analiz*, C. 1, No. 12 (2009), s. 39.

³⁶ "Kerkük Neden Önemli?", *Al Jazeera Türk*, 16.06.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kerkuk-neden-onemli>; erişim: 17.09.2017.

³⁷ "Talabani: Kirkuk is Kurds' Jerusalem", *Hurriyet Daily News*, 31.12.2004, <http://www.hurriyetdailynews.com/talabani-kirkuk-is-kurds-jerusalem.aspx?pageID=438&n=talabani-kirkuk-is-kurds8217-jerusalem-2004-12-31>; accessed: 28.04.2016.

³⁸ Mahir Nakip, "Irak'ta İhtilafı Bölgeler ve Türkmenler", *Ortadoğu Analiz*, C. 5, No. 49 (2013), s. 99.

³⁹ Michael M. Gunter, *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, p. 45.

⁴⁰ "Kerkük Neden Önemli?"

⁴¹ Voller, *The Kurdish Liberation Movement in Iraq: From Insurgency to Statehood*, p. 99.

Birleşmiş Milletler'in ve başka bağımsız kuruluşların raporlarında bu tarz şiddet vakalarından örnekler yer aldı.⁴² Diğer taraftan, 2003 sonrası dönemde IKBY'nin özellikle Kerkük'te uygulamaya koyduğu siyasi programlar karşısında ITC'nin zayıf kalmasının, ITC'nin prestijini azalttığı ve Türkmen kuruluşlar arasındaki anlaşmazlıkları su yüzüne çıkarttığı ya da derinleştirdiği söylenebilir.

Öte yandan, bu çatışmacı sürecin tüm bölgelerde homojen bir seyir takip ettiği söylenemez. Nitekim Kürt partiler, toplumsal tabanlarını ve oy havzalarını genişletmek için muhalif olmayan Türkmenleri içerici girişimlerde de bulundular ki bu girişimlerin bölgesel farklılaşmanın en somut örnekleri olduğu iddia edilebilir. IKBY'nin dört resmi vilayetinden en büyük üçündeki (Erbil, Süleymaniye ve Dohuk'taki) toplam Türkmen nüfusun 250 bin⁴³ ila 450 bin⁴⁴ civarında olduğuna dair iddialar ve bu rakamların IKBY nüfusunun yaklaşık yüzde 6-10'una tekabül ettiği düşünüldüğünde bu nüfusun Kürt siyasetinde önemli bir faktör olarak hazır bulunduğu söylenebilir. Bu içirme girişimlerinin bir parçası olarak, 30 Ocak 2005'teki genel seçimlerle Kürdistan İttifakı'nın listesinden dört Türkmen aday Irak meclisine girdi.⁴⁵ Benzer şekilde, Türkmen Kardeşlik Partisi 15 Aralık 2005'teki nihai genel seçimlere Kürdistan İttifakı ile beraber girdi.⁴⁶ Aynı zamanda, 2006'da Neçirvan Barzani'nin kurduğu bölgesel hükümette bir Türkmen siyasetçiye bakanlık verildi.⁴⁷ IKBY içindeki bu farklı siyasi hareketlilik, gelecek yıllarda görece yaygınlık kazanarak devam edecekti. Mesela, Erbil Türkmenleri Listesi, Irak'taki 2010 genel seçimlerinde Kürt İttifakı'na katıldı⁴⁸ ve IKBY bünyesinde faaliyet gösteren Türkmen kuruluşların sayısı artacaktı ki başlıcaları Türkmen Reform Hareketi, Türkmen Liberal Hareketi, Kürdistan Demokratik Türkmen Partisi, Kürdistan Türkmen Demokrasi Hareketi, Erbil Türkmenleri Bağımsız Listesi, Türkmen Kardeşlik Ocağı, Kürdistan Türkmen Kültür Merkezi,

⁴² Preti Taneja, "Iraq's Minorities: Participation in Public Life," *Minority Rights Group International* (2011), p. 9.

⁴³ Hediye Levent, "Kuzey Irak'taki Bağımsızlık Referandumuna Türkmenler Ne Diyor?", *BBC Türkçe*, 26.08.2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41052033>; erişim: 10.09.2017.

⁴⁴ Semin, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı", s. 185.

⁴⁵ Sedat Ergin, "Iraklı Türkmenler Buharlaştılar mı?", *Hürriyet*, 18.02.2005, <http://www.hurriyet.com.tr/irakli-turkmenler-buharlastilar-mi-297580>; erişim: 20.05.2016.

⁴⁶ Bilgay Duman, "2003 Sonrası Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri", *Ortadoğu Analiz*, C. 2, No. 16 (2010), p. 60.

⁴⁷ Gunter, *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, p. 18.

⁴⁸ Duman, "2003 Sonrası Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri," s. 26-27.

Türkmen Bağımsızlar Hareketi ve Türkmen Birlik Partisi olacaktı.⁴⁹ Bunlar gibi içerici girişimler, IKBY sınırları içerisinde yaşayan başta Türkmenler olmak üzere farklı etnik grupları ‘Kürdistanlılık’ kimliği altında eritme vizyonunun bir parçası olarak da görülebilir.⁵⁰ Öte yandan, bu farklı siyasi çizginin toplumsal tabandaki yansımaları karmaşık olsa da IKBY sınırları dışındaki Türkmenler tarafından Kürt siyasi partilerle iş birliği içerisinde olan Türkmen siyasetçilerin ‘ajan’ olarak damgalandığı⁵¹ ve IKBY içerisindeki Türkmen temsilcilerinin ‘gayrimeşru’ kişiler olarak tanımlandığı⁵² savunulmaktadır.

2003 işgali sonrasında genel olarak gerilimli sürecini yumuşatan ana değişken ise bir dış aktör oldu. Türkiye ile IKBY arasında somut haliyle 2009 yılında görünür olan yakınlaşma ile Kürt-Türkmen ilişkilerinde mutlak bir iyileşme sağlanmasa da ilişkilerdeki gerilim azaldı. Aslında, bu yakınlaşma sürecinde, Türkiye’nin Türkmenlere IKBY ile birlikte hareket etmeleri⁵³ ve eski ITC lideri Sadettin Ergeç’in ifadesiyle “Kerkük konusunda Kürtlerle aralarındaki farklılıkları asgari düzeye indirmeleri”⁵⁴ yönünde telkinde bulunduğu öne sürülmektedir. Doğrudan böyle bir telkin olsun ya da olmasın, bu dönemde iki etnik grubun ilişkilerinde somut yumuşama işaretleri görünür oldu. Mesela, 2003 yılında ITC genel merkezinin Erbil’den Kerkük’e taşınmasından beri ITC’nin Erbil’de ofis açması IKBY tarafından engellenmişti, ancak gelişen ilişkilerin işareti olarak 2011’de Erbil’de bir ITC iletişim ofisi açıldı; Kürt ve Türkmen liderler arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleştirildi ve Türkmenlerle ilgili sorunları tartışmak için sunulan özel oturum teklifi Kürt milletvekillerinin oylarıyla Irak meclisinde kabul edildi.⁵⁵ Yumuşayan gerilim, IKBY’nin Türkmenler nezdinde adlandırılmasındaki evrimde de gözlemlenebilir: ITC’nin uydu

⁴⁹ Duman, “Irak’ın Kuzeyindeki Türkmenlerin Siyasal Durumları: Saha Çalışmasına Dayalı Bir Analiz”, s. 25.

⁵⁰ Gareth Stansfield and Hashem Ahmadzadeh, “Kurdish or Kurdistanis? Conceptualizing Regionalism in the North of Iraq”, ed. Reidar Visser ve Gareth Stansfield, *An Iraq of Its Regions: Cornerstones of a Federal Democracy?*, Hurst & Company, London, 2007, p. 123.

⁵¹ Jens Rydgren and Dana Sofi, “Interethnic Relations in Northern Iraq: Brokerage, Social Capital and the Potential for Reconciliation”, *International Sociology*, Vol. 26, No. 1 (2011), p. 37.

⁵² “US Indifference to Decisions of Legitimate Political Leaderships”, *Iraq Sustainable Democracy Project Policy Briefing* (2008), p. 4.

⁵³ Fehim Taştekin, “Türkmen Caught between Turkey and Iraqi Kurdistan”, *Al-Monitor*, 27.02.2017, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/02/turkmen-iraq-kurdistan-turkey-reconciliation-kr.html>; accessed: 18.09.2017.

⁵⁴ Mohammed M. A. Ahmed, *Iraqi Kurds and Nation-Building*, Palgrave Macmillan, New York, 2012, p. 190.

⁵⁵ Bilgay Duman, “Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Parlamento Seçimleri ve Türkmenler”, *ORSAM*, 02.09.2013, [http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/3817?s=turkmen\[turkish\]; erişim: 25.06.2016](http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/3817?s=turkmen[turkish]; erişim: 25.06.2016).

kanalı olan Türkmeneli TV’de Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nden ilk başlarda ‘Kuzey Irak’ veya ‘Kuzey Bölgesi’ şeklinde bahsedilirken gelişen ilişkilerle birlikte IKBY için ‘Kürdistan’ ifadesi kullanılmaya başlandı.⁵⁶ Benzer biçimde, IKBY bölgesel parlamentosunda Türkmenler için beş sandalyenin ayrıldığı 2009’daki IKBY bölgesel seçimlerine katılmayan ITC, Türkmenlere ayrılan sandalyeler için 2013’teki seçimlerde diğer Türkmen partilerle rekabet etti.⁵⁷ Aynı zamanda, bu yakınlaşma döneminde bir Türkmen siyasetçi (Sinan Çelebi) IKBY’nin Ticaret ve Yatırım bakanı olarak atandı.⁵⁸ Kerkük’te ise, Türkmenlerin eşit güç dağılımı talepleriyle paralel biçimde IKBY, il genel meclisi başkanlığına bir Türkmen’in getirilmesini teklif etti ve netice itibariyle ITC mensubu Hasan Turan’ın başkanlığı gerçekleştirildi.⁵⁹ Bir yandan, bu dönemin Türkmenler arasındaki siyasi ayrılıklara yeni bir boyut eklediği, dönemin yakınlaşma siyasetine muhalif olan Türkmen grupların Türkiye’den uzaklaştığı, mesela bu dönemde Şii Türkmen siyasetlerinin Irak merkezi hükümetiyle yakınlaştığı iddia edilmektedir.⁶⁰ Diğer yandan, yakınlaşma döneminin mutlak bir birlik anlamına geldiği söylenemez; mesela 2011 Şubat’ında Kerkük’teki Arap ve Türkmenlerin düzenlediği ve Kürt yetkililerin ‘provokasyon’ olarak tanımladığı protesto gösterilerinin temalarından bazıları da Peşmerge ve Asayiş güçlerinin ‘ihtilafı bölgelerden’ uzaklaştırılması, Kerkük referandumuyla ilgili anayasa maddesinin ilgası ve Kerkük yönetiminin istifası oldu.⁶¹ Kısaca, bu süreçte tarafların siyasi olarak uzlaşmaya daha yakın davrandığı görülebilirken ne farklılıkların yok edilebildiği ne de toplumsal olarak geniş bir destek sağlandığı söylenebilir.

Bu yumuşama sürecinin kırılma noktası ise Haziran 2014’te başlayan DAES işgallerinin yarattığı istikrarsızlık ortamında Peşmerge güçlerinin etki alanını genişletmesi oldu. Kürtler açısından en önemli kazanım olan, Türkmenler açısından ise en rahatsız edici olan faslı, 4 Haziran’da DAES’in Musul’da başlattığı işgal serisinin ardından Irak ordusunun Kerkük’ü terk etmesi ve 12 Haziran’da Peşmerge güçlerinin şehirde kontrolü ele alması teşkil etti. Kerkük’teki mutlak Kürt kontrolünü kırmızı

⁵⁶ “Şahin Mehmet Kani ile Mülakat”, *ORSAM*, 22.02.2013, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/3634?s=orsam%7Cturkish>; erişim: 01.07.2016.

⁵⁷ Duman, “Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Parlamento Seçimleri ve Türkmenler”, *ORSAM*, 02.09.2013, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/3817?s=turkmen/turkish>; erişim: 25.06.2016.

⁵⁸ Alex Danilovich, *Iraqi Federalism and the Kurds: Learning to Live Together*, Ashgate Publishing, Surrey, 2014, p. 128.

⁵⁹ Ahmed, *Iraqi Kurds and Nation-Building*, pp. 190-191.

⁶⁰ Taştekin, “Kurdistan Referendum Leaves Iraq’s Turkmens in Quandary”.

⁶¹ Ahmed, *Iraqi Kurds and Nation-Building*, pp. 136-137.

çizgi olarak gören ITC, Türkmenlere silahlanma çağrısında bulundu ve Kerkük için savaşacaklarını ilan etti.⁶² Bu dönemde, Kürt partilerin Kerkük'te tam konsolidasyon elde etmeye çalıştığı söylenebilir. Mesela, Kerkük Üniversitesi rektörünün şehirde etkinliğini artıran Peşmerge birlikleri tarafından istifaya zorlandığı ileri sürülmektedir.⁶³ Aslında Kerkük merkezi, Kürt partilerin avantaj sağlamaya çalıştığı bölgelerden yalnızca birisi oldu. Nitekim, DAEŞ'in Musul'u işgal ettikten bir hafta sonra saldırdığı Telafer'de DAEŞ'e karşı Türkmen aşiretlerince kısa süreli bir direniş gösterilebilmişti, bu sürede Telaferli aşiret reisleri ile IKBY yetkilileri arasında yapılan görüşmelerde Peşmerge'nin Telafer'e yardım etmesi karşılığında silahlı Türkmenlerin silahlarını bırakmasının ve Peşmerge birliklerinin Telafer merkezine yerleşmesinin şart koşulduğu iddia edilmektedir.⁶⁴ Öte yandan, ihtilafli bölgelerde kontrol sağlayarak bağımsızlık yolunda sınırlarını genişletmeye çalışan IKBY'nin, Türkmen tarafında oluşan hoşnutsuzluğu gidermek maksadıyla sınırlı bazı adımlar attığı görüldü. Nitekim, 2014'ün Kasım ayında bölgesel meclise sunulan bir yasa tasarısıyla Türkmen lehçesinin IKBY'de resmi dil olarak kullanılması kabul edildi.⁶⁵ Benzer şekilde, IKBY'nin Türkmenler için "kötü bir tercih olmayacağına" dair yayılmaya çalışılan algının bir parçası olarak, KDP'nin yayın organı olan Rudaw'da Türkmenlerin ağzından Peşmerge güçlerinin DAEŞ'le mücadelesi, Türkmenlere yaptığı yardımlar, Türkmenleri koruduğuna dair haberler yer aldı.⁶⁶ Ancak bir başka boyutta ise, IKBY'ye Iraklı mülteciler için gönderilen uluslararası insani yardımların dağıtılmasında Türkmen mültecilere yönelik ayrımcılık yapıldığına dair iddialar yayıldı.⁶⁷

DAEŞ işgallerine karşı Haşdi Şaabi ve Haşdi Vatani gibi örgütlenmelerin ortaya çıkışı, iki etnik grup arasındaki ilişkileri daha karmaşık bir hale getirdi. Türkmenlerin içerisinde yer almasının ITC tarafından da desteklendiği Haşdi Şaabi'ye yaklaşık 12 bin Şii Türkmen'in

⁶² Jacob Russel, "Kurdish-Turkmen Tension on the Rise in Kirkuk", *Al Jazeera*, 18.06.2014, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/06/kurdish-turkmen-tension-rise-kirkuk-2014617122142958412.html>; accessed: 16.09.2017.

⁶³ Habib Hürmüzlü, "Kerkük Üniversitesi Rektörü Olayı ve Kerkük'teki Dengeler", *ORSAM*, 27.05.2015, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4585?s=turkmen|turkish>; erişim: 28.06.2016.

⁶⁴ Bilgay Duman, "Telafer'in Düşmesi ve Türkmenlerin Durumu", *ORSAM*, 16.06.2014, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4589?c=orsam|turkish>; erişim: 28.06.2016.

⁶⁵ "Kürdistan'da Türkmençe Resmi Dil Oldu", *Rudaw*, 02.11.2014, <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/021120144>; erişim: 29.09.2017.

⁶⁶ Ayser Çınar, "Türkmen Kadın Aktivist: Türkiye Bize Sahip Çıkmadı", *Rudaw*, 12.09.2014, <http://www.rudaw.net/turkish/interview/12092014>; erişim: 30.09.2017.

⁶⁷ Habib Hürmüzlü ve Firuze Yağmur Gökler, *ORSAM Irak Türkmenleri Güncesi*, No. 43 (2014), s. 5.

katıldığı ileri sürülmektedir⁶⁸ ki böylesi geniş bir ittifak içerisinde yer almanın ve çatışma tecrübesine sahip önemli sayıda silahlı unsura sahip olmanın Türkmenler açısından Kürtlere karşı savunmasızlığı belli bir dereceye kadar tazmin ettiği söylenebilir. Benzer şekilde, yaklaşık 10 bin silahlı unsurun yer aldığı Sünni Haşdi Vatani kuvvetlerinin de yarısını Türkmenlerin teşkil ettiğine dair iddialar⁶⁹ düşünüldüğünde Türkmenlerin silahlanma anlamında ciddi mesafe aldığı düşünülebilir. Bu silahlanmanın potansiyel sonuçları, Tuzhurmatu’da kendini gösterdi: Kürtler tarafından ‘Kürdistan’ın güneydoğu sınırı’ olarak sunulan⁷⁰ ve DAESH saldırılarının hedeflerinden birisi olan Tuzhurmatu, Haşdi Şaabi’nin Şii Türkmen birlikleri ve Peşmerge’nin operasyonlarıyla güvenlik altına alındıktan sonra bu grupların rekabetine sahne oldu. Peşmerge birlikleri, ilçede silahlı kontrolü sağlayarak ilçenin fiili olarak IKBY’ye dâhil olmasına çabalarırken Türkmen birlikleri de bu çabanın karşısında duruyordu. Bu süreç, toplumsal izolasyona ve nefrete götürdü. Özellikle 2015 yılında bu rekabetin gruplar arasında zaman zaman silahlı çatışmalara dönüştüğü, ilçedeki Kürt ve Türkmen nüfus arasındaki şiddet olaylarının önünü açtığı, her iki taraftan sivil kayıplara neden olduğu ve ilçe merkezinin Kürtler ve Türkmenler arasında fiili olarak ikiye bölündüğü görüldü.⁷¹ Öyle ki şiddet olaylarını engellemek için yerel yetkililer Kürt ve Türkmen bölgeleri arasına bariyerler inşa etti⁷² ve misillemeler çeşitli biçimlerde uzun süre devam etti.⁷³ Kimi zaman bir mezhep çatışması olarak da sunulan Tuzhurmatu vakası, içerdiği kamplaşma ve şiddetle Kürtler ve Türkmenler arasındaki çatışmacı ilişkilerin potansiyelini göstermekte, ancak diğer yerel bağlamlardan nicel ve nitel anlamda farklılaşmış bir örnek olarak hala durmaktadır.

⁶⁸ Taştekin, “Kurdistan Referendum Leaves Iraq’s Turkmens in Quandary”.

⁶⁹ Gülbahar Altaş, “Türkmen Lider: Hedef Barzani!”, *Rudaw*, 28.10.2015, <http://www.rudaw.net/turkish/interview/28102015>; erişim: 01.10.2017.

⁷⁰ Martin Chulov, “Kurds and Shias Face off over Kirkuk in Vacuum Left by Iraqi Army”, *The Guardian*, 22.01.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/22/kurds-and-shias-face-off-over-kirkuk-in-vacuum-left-by-iraqi-army>; accessed: 01.10.2017.

⁷¹ Mahmut Hamsici, “Tuzhurmatu’da Türkmen-Kürt Dayanışması Nasıl Bozuldu?”, *BBC Türkçe*, 11.12.2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151210_tuzhurmatu_bbcturkce_mahmut_hamsici; erişim: 01.10.2017.

⁷² Salam Khoder, “Iraq: The Separating Walls of Tuz Khurmatu”, *Al Jazeera*, 18.04.2016, <http://www.aljazeera.com/news/2016/03/iraq-separating-walls-tuz-khurmatu-160330071229783.html>; accessed: 29.09.2017.

⁷³ “Iraq: Ethnic Fighting Endangers Civilians”, *Human Rights Watch*, 13.01.2016, <https://www.hrw.org/news/2016/01/13/iraq-ethnic-fighting-endangers-civilians>; accessed: 02.10.2017.

Bahsedilen bu tür gerilimlerin çok daha geniş çapta ivme kazandığı nihai nokta, IKBY'nin bağımsızlık referandumu ilanı ve Kerkük'ün bu referanduma dâhil edilmesi oldu. 2003'ten beri Türkmenler tarafından artan Kürt kontrolünün boykot edildiği ve eşit bir güç dağılımı ile özerk bir yönetimin savunulduğu⁷⁴ Kerkük'te Kürt tarafı, DAEŞ'in getirdiği süreçle Kürtlerin o zamana kadar elde edebilecekleri en güçlü pozisyonda olduğunu düşünmüş ve fiili durumun resmileşmesine yönelik hareket etmişti. Mesela, devlet kurumlarına IKBY bayrakları çekilmişti, ancak buna karşılık Türkmenler tarafından geniş çaplı protesto gösterileri düzenlenmişti.⁷⁵ Mayıs 2017'de İnsan Hakları İzleme Örgütü, IKBY'ye bağlı Asayiş güçlerinin Kerkük'teki ülke içi mülteci statüsündeki Türkmenleri Kerkük'ten ayrılmaya zorladığını, mültecilerin kimlik ve yardım kartlarını toplamaya çalıştığını raporlamıştı.⁷⁶ Haziran 2017'de IKBY'nin Eylül ayında Kerkük'ü de içine alan bir bağımsızlık referandumu yapılacağını açıklamasından sonra Peşmerge ile Türkmen güvenlik güçleri arasında ufak çaplı çatışmalar görülmeye başladı.⁷⁷ Kürt ve Türkmen topluluklar arasındaki çatışmalar ve parti bürolarına yapılan saldırılar, yerel yetkilileri yer yer sokağa çıkma yasağı uygulamasına dahi götürdü. Türkmen liderler, Kürtlere güvenmedikleri sıklıkla dile getirilirken⁷⁸ referandumu boykot etme kararı aldıklarını ilan ettiler.⁷⁹ Öte yandan Kürt tarafı, Türkmenlerin Kürt yönetimi altında haklarını garanti edebileceklerini ve daha özgür bir yaşama sahip olabileceklerini savundu.⁸⁰ En sonunda, Kerkük'te ve Peşmerge kontrolündeki diğer bölgelerde bağımsızlık referandumu yüksek bir kabul oranıyla gerçekleştirildi. Ancak, iç ve dış baskıların, şehirde etkin olan KYB'nin Irak hükümetiyle müzakerelerinin ve Türkmen birliklerinin

⁷⁴ Ahmed, *Iraqi Kurds and Nation-Building*, p. 125.

⁷⁵ "Turkmen Protest Raising of Kurdish Flag in Iraq's Kirkuk", *The New Arab*, 29.03.2017, <https://www.alaraby.co.uk/english/news/2017/3/29/turkmen-protest-raising-of-kurdish-flag-in-iraqs-kirkuk>; accessed: 30.09.2017.

⁷⁶ "Iraq: Kirkuk Security Forces Expel Displaced Turkmen", *Human Rights Watch*, 07.05.2017, <https://www.hrw.org/news/2017/05/07/iraq-kirkuk-security-forces-expel-displaced-turkmen>; accessed: 07.10.2017.

⁷⁷ "Curfew Imposed in Iraqi City Before Kurdish Independence Vote", *The Guardian*, 19.09.2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/19/curfew-imposed-iraqi-city-kirkuk-before-kurdish-independence-vote>; accessed: 07.10.2017.

⁷⁸ "Turkmen Leader Tells Erbil to Exclude Disputed Areas from Referendum", *Rudaw*, 31.07.2017, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/290720172>; accessed: 07.10.2017.

⁷⁹ Haydar Hadi, "Iraqi Turkmen Parties Urge Boycott of Kurd Region Poll", *Anadolu Agency*, 09.09.2017, <http://aa.com.tr/en/middle-east/iraqi-turkmen-parties-urge-boycott-of-kurd-region-poll/905546>; accessed: 07.09.2017.

⁸⁰ Taştekin, "Kurdistan Referendum Leaves Iraq's Turkmens in Quandary".

de yer aldığı Haşdi Şaabi'nin Kerkük'e yönelik operasyonunun sonucunda Peşmerge, Kerkük'ten çıkarıldı. Böylece, IKBY'nin bağımsızlık konusunda attığı geri adımlarla eski sorunların büyük oranda devam ettiği görece bir durağanlık dönemine girildi. Ancak, bu durağanlık döneminin de gerilimli geçtiği söylenebilir. Artık Kerkük, Türkmenlere göre daha istikrarlı bir şehirken Kürtlere göre “Kürt olarak yaşamanın zorlaştığı” bir şehirdi.⁸¹ Bir yandan, referandum sürecinde ve sonrasında Türkmenler, Irak parlamentosunun Kerkük'ü ayrı bir özerk bölge olarak tanıması için imza toplarken Kürt tarafı da bu çabalara şiddetle karşı çıkmaya devam etti.⁸² Diğer yandan, Mayıs 2018'deki ulusal seçim süreci, Kerkük'teki Türkmenler için coşkulu ve Kürtler açısından çok daha sessiz geçse de Türkmenlerin beklemediklerinden düşük oy almasıyla KYB'nin hileyle suçlandığı şiddetli protestolara götürdü.⁸³

Özet olarak, 2003 işgalinden bugüne kadarki dönemin güç rekabeti, vatan iddiası, bölgesel farklılaşma ve dış aktör parametreleri olarak sunulan dört ana değişkeni bir önceki döneme kıyasla çok daha aktif hale getirdiği söylenebilir. İlk olarak, bu dönemdeki güç rekabetinin özellikle Kerkük'ün yönetimi konusunda ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak eski dönemlere nazaran Türkmenlerin pozisyonlarındaki görece gerileme ve Kürtlerin pozisyonlarındaki aşırı ilerleme bu dönemde önemli oranda görünür olmaktadır, materyal anlamda artık ‘eşitler arasında’ bir mücadele görüntüsü vermemektedir zira her bir grubun kazanç ve kayıplarının toplamı arasındaki makasın ciddi biçimde açıldığı görülmektedir. İkinci olarak, Irak'ta oluşan güç boşluğunun sahiplenilen bölgelere yönelik grup iddialarının çok daha yüksek sesle dile getirilmesine ve siyasi anlamda daha fazla mobilize olarak işlemlenmesine zemin hazırlandığı söylenebilir. Ancak birçok noktada, taraflardan birisi resmi sınırlara sahip bir siyasi varlık olarak hareket etme imkânı bulurken diğeri ‘topraksal olmayan’ ve organize idareden yoksun kültürel bir varlık görüntüsü vermektedir. Üçüncü olarak, yerleşim bölgelerinin farklılaşan eğilimleri, artan gözlemlerle, yoğunlaşan ilişkilerle, propaganda ihtiyacıyla ve yerel dinamiklerle kendisini göstermektedir. Bu farklılaşma, bir önceki değişkenle ilişkili olarak

⁸¹ John Davison, “Iraqi Kurdish Fortunes Reversed in City They Longed for as Capital”, *Reuters*, 11.05.2018, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-election-kirkuk/iraqi-kurdish-fortunes-reversed-in-city-they-longed-for-as-capital-idUSKBN11C11A>; accessed: 05.06.2018.

⁸² “Kurdish Official Rejects Turkmen Proposal to Turn Kirkuk into Region”, *Rudaw*, 11.11.2017, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/111120171>; accessed: 20.12.2017.

⁸³ Fehim Taştekin, “Turkmens See Chance to Expand Influence in Kirkuk”, *Al-Monitor*, 19.07.2018, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/07/turkey-iraq-kirkuk-turkmens-between-fear-hope.html#ixzz5PY1WTZzc>; accessed: 24.07.2018.

siyasi sınırların içerisi ve dışarısına yönelik bir çeşitlenme üretebildiği gibi sınırlarla ilişkisiz olarak da işlem görebilmektedir. Son olarak, 2003 sonrası dönem, Irak'ın genelinde olduğu gibi Kürt-Türkmen ilişkilerinde de etki sahibi aktörlerin çeşitlendiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Grup dışı aktörlerin oluşturabildiği geniş kapsamlı etki, özellikle Türkiye örneğinde somut olarak gözlemlenebilmektedir.

4. Sonuç Yerine

Kürt-Türkmen ilişkilerinde olduğu gibi birçok farklı değişkenin etkileşebildiği, özellikle grup dışı aktörlerin geniş etki sahibi olduğu etnik ilişkilerin seyrini takip ve tahmin etmek karmaşık bir vaka olarak önümüzde durmaktadır. Bu bölümde, iki grup arasındaki ilişkilerin bugüne kadarki gelişiminden yola çıkarak ve makalenin ana çerçevesini oluşturan dört ana parametreye dayanarak bundan sonraki süreçlere dair potansiyel seyirler çizilecektir. İlk olarak, iki grup arasındaki güç rekabetinde Kerkük'ün merkezi konumunu koruyacağı söylenebilir. Bağımsızlık referandumundan sonraki süreçte Kerkük yönetiminde Irak merkezi hükümetinin Kürt partilerinin etkisini azaltmaya yönelik hareket etmesi, bunun da Türkmenlere etki alanı açması beklenebilir bir durumdur. Kerkük'e ek olarak, IKBY'nin izolasyonuna ve zayıflatılmasına bağlı biçimde Türkmenlerin IKBY yönetiminde daha fazla söz sahibi olmak istemeleri ve buna bağlı olarak Erbil'de daha yüksek bir mobilizasyon göstermeleri potansiyel bir sonuçtur. İkinci olarak, referandumdan sonraki süreçte IKBY'nin kendi sınırları içerisindeki kontrolüne yönelik merkezi hükümet kanalından gelen meydan okumalar düşünüldüğünde IKBY'nin 'Kürdistan' tasavvurunun siyasi anlamda sınırlanması muhtemeldir. IKBY'nin ihtilafli bölgelerdeki iddialarını sürdürebileceği maddi gücün erozyonu Türkmenlerin artması muhtemel siyasi etkinliğiyle birleştiğinde 'Türkmeneli' tasavvurunun somutlaşması için önemli gelişmelere götürebilir. Ancak organize bir siyasi liderlik gerektiren böylesi ilerlemeler, aynı zamanda Türkmenlerin kendi iç ayrılıklarına ciddi oranda bağlı kalacaktır. Üçüncü olarak, hâlihazırda farklı yerel bağlamlardaki sorunların çözümüne yönelik ciddi mesafe alınmadığı göz önünde olursa iki grubun bir arada yaşadığı bölgelerin nicel ve nitel farklılıklarını sürdürmesi beklenebilir. Ancak IKBY içerisinde ITC öncülüğünde gerçekleştirilebilecek siyasi etkinlik, Kürt ve Türkmen siyasi kanatlarındaki gerilimi artırabileceği gibi toplumsal tabanların benzer çatışmacı seyirlere dahline götürebilir. Öte yandan, Kürt partilerin önceki dönemlerde etkin olduğu 'ihtilafli bölgelerdeki' etkinliğinin zayıflaması, önceki gerilimleri azaltma potansiyeline haizdir. Son olarak, bahsedilen

tüm muhtemel sonuçların ilerleyen dönemlerde de dış aktörlerin doğrudan ve dolaylı etkilerine açık olması beklenen bir durumdur. Özellikle IKBY ile Irak merkezi hükümeti arasındaki tartışmaların ve pazarlıkların Kürt-Türkmen ilişkilerinin seyrinde önemli etki sahibi olacağı açıkken Türkiye'nin IKBY'ye yaklaşımının 2009 öncesine benzer bir çizgiye döndüğü bir ortamda Türkmenlerin Türkiye perspektifinde daha geniş bir projeksiyona konumlandırılması muhtemeldir. Bu anlamda, mevcut durumda Türkiye'nin Irak merkezi hükümetiyle ilişkileri bağlamında Türkmenlere Irak'ta daha fazla alan açabilme esnekliğine sahip olduğu, dolayısıyla Türkmen siyasi hareketinin önemli oranda bu ilişkilerden etkileneceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Mohammed M. A. *Iraqi Kurds and Nation-Building*, Palgrave Macmillan, New York, 2012.
- Al Jazeera Türk. “Kerkük Neden Önemli?”, 16.06.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kerkuk-neden-onemli>; erişim: 17.09.2017.
- Altaş, Gülbahar. “Türkmen Lider: Hedef Barzani!”, *Rudaw*, 28.10.2015, <http://www.rudaw.net/turkish/interview/28102015>; accessed: 18.09.2017.
- Altunışık, Meliha. “Turkey’s Security Culture and Policy towards Iraq”, *Perceptions*, Vol. 12, No. 3, 2007, s. 69-88.
- Astarjian, Henry D. *The Struggle for Kirkuk: The Rise of Hussein, Oil, and the Death of Tolerance in Iraq*, Praeger Security International, London, 2007.
- Chulov, Martin. “Kurds and Shias Face off over Kirkuk in Vacuum Left by Iraqi Army”, *The Guardian*, 22.02.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/22/kurds-and-shias-face-off-over-kirkuk-in-vacuum-left-by-iraqi-army>; accessed: 18.09.2017.
- Çınar, Ayser. “Türkmen Kadın Aktivist: Türkiye Bize Sahip Çıkmadı”, *Rudaw*, 12.09.2014, <http://www.rudaw.net/turkish/interview/12092014>; erişim: 18.09.2017.
- Danilovich, Alex. *Iraqi Federalism and the Kurds: Learning to Live Together*, Ashgate Publishing, Surrey, 2014.
- Davison, John. “Iraqi Kurdish Fortunes Reversed in City They Longed for as Capital”, *Reuters*, 11.05.2018, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-election-kirkuk/iraqi-kurdish-fortunes-reversed-in-city-they-longed-for-as-capital-idUSKBN1IC1IA>; accessed: 05.06.2018.

- Dawisha, Adeer. *Iraq: A Political History from Independence to Occupation*, Princeton University Press, Princeton, 2009.
- Duman, Bilgay. "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Parlamento Seçimleri ve Türkmenler", *ORSAM*, 02.09.2013, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/3817?s=turkmen|turkish>; erişim: 28.04.2016.
- Duman, Bilgay. "Irak'ın Kuzeyindeki Türkmenlerin Siyasal Durumları: Saha Çalışmasına Dayalı Bir Analiz", *Ortadoğu Analiz*, C. 1, No. 12 (2009), s. 21-27.
- Duman, Bilgay. "Telafer'in Düşmesi ve Türkmenlerin Durumu", *ORSAM*, 16.06.2014, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4589?-c=orsam|turkish>; erişim: 28.04.2016.
- Duman, Bilgay. "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler", *Ortadoğu Analiz*, C. 4, No. 41, 2012, s. 53-64.
- Duman, Bilgay. "2003 Sonrası Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri", *Ortadoğu Analiz*, C. 2, No. 16, 2010, s. 53-66.
- Durukan, Namık. "Türkmenler Ateş Altında", *Milliyet*, 24.08.2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/08/24/guncel/agun.html>; erişim: 20.06.2016.
- Ergin, Sedat. "Iraklı Türkmenler Buharlaştılar mı?", *Hürriyet*, 18.02.2005, <http://www.hurriyet.com.tr/irakli-turkmenler-buharlastilar-mi-297580>; erişim: 28.04.2016.
- Farouk-Sluglett, Marion and Peter Sluglett. *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*, I. B. Tauris, New York, 2001.
- Fattah, Hala. *A Brief History of Iraq*, Infobase Publishing, New York, 2009.
- Gunter, Michael M. *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.
- Hacı, Şoriş. *Kerkük'ün Araplaştırılması: Belgeler*, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Hadi, Haydar. "İraçli Turkmen Parties Urge Boycott of Kurd Region Poll", *Anadolu Agency*, 09.09.2017, <http://aa.com.tr/en/middle-east/iraqi-turkmen-parties-urge-boycott-of-kurd-region-poll/905546>; erişim: 19.09.2017.
- Hamsici, Mahmut. "Tuzhurmatu'da Türkmen-Kürt Dayanışması Nasıl Bozuldu?", *BBC Türkçe*, 11.12.2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151210_tuzhurmatu_bbcturkce_mahmut_hamsici; erişim: 18.09.2017.
- Human Rights Watch. "Iraq: Ethnic Fighting Endangers Civilians", 13.01.2016, <https://www.hrw.org/news/2016/01/13/iraq-ethnic-fighting-endangers-civilians>; accessed: 17.09.2017.

- Human Rights Watch. "Iraq: Kirkuk Security Forces Expel Displaced Turkmen", 07.05.2017, <https://www.hrw.org/news/2017/05/07/iraq-kirkuk-security-forces-expel-displaced-turkmen>; accessed: 19.09.2017.
- Hurriyet Daily News. "Talabani: Kirkuk is Kurds' Jerusalem", 31.12.2004, <http://www.hurriyetaidailynews.com/talabani-kirkuk-is-kurds-jerusalem.aspx?pageID=438&n=talabani-kirkuk-is-kurds8217-jerusalem-2004-12-31>; accessed: 28.04.2016.
- Hürmüzlü, Habib. "Kerkük Üniversitesi Rektörü Olayı ve Kerkük'teki Dengeler", *ORSAM*, 27.05.2015, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4585?s=turkmen|turkish>; erişim: 28.04.2016.
- Hürmüzlü, Habib ve Firuze Yağmur Gökler. *ORSAM Irak Türkmenleri Gündesi*, No. 43, 2014.
- Iraq Sustainable Democracy Project. "US Indifference to Decisions of Legitimate Political Leaderships", *Policy Briefing*, 2008.
- Khoder, Salam. "Iraq: The Separating Walls of Tuz Khurmatu", *Al Jazeera*, 18.04.2016, <http://www.aljazeera.com/news/2016/03/iraq-separating-walls-tuz-khurmatu-160330071229783.html>; accessed: 18.09.2017.
- Kumral, Mehmet Akif. *Rethinking Turkey-Iraq Relations: The Dilemma of Partial Cooperation*, Palgrave Macmillan, New York, 2016.
- Küzeci, Şemsettin. *Türkmeneli Edebiyatı: Körfez Savaşı Sonrası, 1991- 2003*, DGTBYB, Ankara, 2005.
- Lauria, Joe. "Tensions Mount As Iraqi Kurds Vote For Independence", *The Huffington Post*, 25.09.2017, https://www.huffingtonpost.com/entry/tensions-mount-as-iraqi-kurds-vote-for-independence_us_59c9036ee4b0f2df5e83b006; accessed: 17.11.2017.
- Levent, Hediye. "Kuzey Irak'taki Bağımsızlık Referandumuna Türkmenler Ne Diyor?", *BBC Türkçe*, 26.08.2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41052033>; erişim: 17.09.2017.
- Lindenstrauss, Gallia. "Turkey vs. the Kurds in Northern Iraq: Approaching Military Intervention?", *Strategic Assessment*, Vol. 10, No. 2, 2007, pp. 92-98.
- Lukitz, Liora. *Iraq: The Search for National Identity*, Frank Cass, London, 1995.
- Marr, Phebe. *The Modern History of Iraq*, Westview Press, Colorado, 1985.
- McDowall, David. *A Modern History of the Kurds*, I.B. Tauris, New York, 2007.
- Nakip, Mahir. "Irak'ta İhtilafli Bölgeler ve Türkmenler", *Ortadoğu Analiz*, C. 5, No. 49, 2013, s. 98-104.

- Oğuzlu, H. Tarık. "The 'Turkomans' as a Factor in Turkish Foreign Policy", *Turkish Studies*, Vol. 3, No. 2, 2002, s. 139-148.
- Orhan, Oytun. "Yorgun Ülke Irak: Musul, Telafer, Kerkük, Tuzhurmatu, Bağdat Gözlemleri", *Ortadoğu Analiz*, C. 1, No. 12 (2009), s. 35-43.
- ORSAM. "Şahin Mehmet Kani ile Mülakat", 22.02.2013, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/3634?s=orsam%7Cturkish>; erişim: 28.04.2016.
- Petrosian, Vahram. "The Iraqi Turkomans and Turkey", *Iran and the Caucasus*, Vol. 7, No. 1-2, s. 279-308.
- Rydgren, Jens and Dana Sofi. "Interethnic Relations in Northern Iraq: Brokerage, Social Capital and the Potential for Reconciliation", *International Sociology*, Vol. 26, No. 1, 2011, s. 25-49.
- Rudaw. "Kürdistan'da Türkmençe Resmi Dil Oldu", 02.11.2014, <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/021120144>; erişim: 18.09.2017.
- Rudaw. "Turkmen Leader Tells Erbil to Exclude Disputed Areas from Referendum", 31.07.2017, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/290720172>; accessed: 19.09.2017.
- Rudaw. "Kurdish Official Rejects Turkmen Proposal to Turn Kirkuk into Region", 11.11.2017, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/111120171>; accessed: 20.12.2017.
- Russel, Jacob. "Kurdish-Turkmen Tension on the Rise in Kirkuk", *Al Jazeera*, 18.06.2014, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/06/kurdish-turkmen-tension-rise-kirkuk-2014617122142958412.html>; accessed: 17.09.2017.
- Saatçi, Suphi. *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- Semin, Ali. "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı", *Bilge Strateji*, C. 3, No. 5, 2011, s. 179-204.
- Sky, Emma. "Iraq's Kurds Have Overplayed Their Hand. Now Both Sides Must Talk", *The Guardian*, 19.10.2017, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/oct/19/iraq-kurds-overplayed-hand-kirkuk>; accessed: 12.12.2017.
- Stansfield, Gareth and Hashem Ahmadzadeh. "Kurdish or Kurdistanis? Conceptualizing Regionalism in the North of Iraq", ed. Reidar Visser ve Gareth Stansfield, *An Iraq of Its Regions: Cornerstones of a Federal Democracy?*, Hurst & Company, London, 2007, pp. 123-149.
- Taneja, Preti. "Iraq's Minorities: Participation in Public Life", *Minority Rights Group International*, 2011.

- Taştekin, Fehim. “Kurdistan Referandum Leaves Iraq’s Turkmen in Quandary”, *Al-Monitor*, 18.09.2017, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/09/turkey-iraqi-kurdistan-referendum-turkmens-quandary.html>; accessed: 20.11.2017.
- Taştekin, Fehim. “Turkmen Caught between Turkey and Iraqi Kurdistan”, *Al-Monitor*, 27.02.2017, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/02/turkmen-iraqi-kurdistan-turkey-reconciliation-kr.html>; accessed: 17.09.2017.
- Taştekin, Fehim. “Turkmens See Chance to Expand Influence in Kirkuk”, *Al-Monitor*, 19.07.2018, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/07/turkey-iraqi-kirkuk-turkmens-between-fear-hope.html#ixz-z5PYIWTZzc>; accessed: 24.07.2018.
- The Guardian. “Curfew Imposed in Iraqi City Before Kurdish Independence Vote”, 19.09.2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/19/curfew-imposed-iraqi-city-kirkuk-before-kurdish-independence-vote>; accessed: 19.09.2017.
- The New Arab. “Turkmen Protest Raising of Kurdish Flag in Iraq’s Kirkuk”, 29.03.2017, <https://www.alaraby.co.uk/english/news/2017/3/29/turkmen-protest-raising-of-kurdish-flag-in-iraqs-kirkuk>; accessed: 18.09.2017.
- Tugdar, Emel Elif. “Iraqi Kurdistan’s Statehood Aspirations and Non-Kurdish Actors: The Case of the Turkomans”, ed. Emel Elif Tugdar ve Serhun Al, *Comparative Kurdish Politics in the Middle East: Actors, Ideas, and Interests*, Palgrave Macmillan, New York, 2017, pp. 3-25.
- Voller, Yaniv. *The Kurdish Liberation Movement in Iraq: From Insurgency to Statehood*, Routledge, Oxon, 2014.